

تحلیل اثرات فضای کسب و کار محلی در توسعه صنایع خانگی روستایی مورد مطالعاتی: دهستان غنی بیگلو شهرستان زنجان

دکتر محمدرضا رضوانی^۱، مهدی چراغی^{۲*}

۱. استاد جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه تهران، تهران، ایران.
۲. استادیار جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه زنجان، زنجان، ایران.

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۱۲/۳۰

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۰۷/۲۸

چکیده

اطلاعات مقاله

از آنجایی که در خلال سال‌های ۹۲-۱۳۸۴ تعداد کسب و کارهای خانگی در روستاهای دهستان غنی بیگلو با رشد ۴۵ درصدی به ۲۳۰ مورد رسیده است، از این رو هدف پژوهش حاضر تحلیل عواملی است که در فضای کسب و کار صنایع خانگی در منطقه مورد مطالعه مؤثر می‌باشند. برای انجام این کار ابتدا ۸ روستا از مجموع ۳۳ روستا به‌عنوان نمونه از بین الگوهای مکانی سکونتگاهی روستایی برگزیده شدند که تعداد ۱۶۱۴ خانوار در آنها ساکن می‌باشد و از این میان با فرمول کوکران و جدول مورگان ۲۸۰ سرپرست خانوار به‌عنوان حجم نمونه محاسبه شدند. اطلاعات گردآوری شده دارای سه مقیاس نسبی، رتبه‌ای و فاصله‌ای می‌باشد که در دو سطح خانوار و روستا قابل تحلیل می‌باشند. تحلیل داده‌ها هم با نرم‌افزار SPSS و آزمون‌های مناسب پارامتریک و ناپارامتریک صورت گرفت و نتایج ذیل حاصل شدند: اغلب کسانی که به سمت کسب و کارهای خانوادگی روی آورده‌اند افراد با میانگین سنی بالا، کم‌سواد و یا زنان سرپرست خانوار بوده‌اند که بیشتر به سبب اجبار اقتصادی به این سمت سوق پیدا کرده‌اند و در این مسیر زمینه‌های کارآفرینی، خود مدیریتی و خانواده مدیریتی، ارتقاء و بهبود وضعیت کسب و کار کنونی، درخواست برای صدور مجوز و تشکیل تعاونی‌ها، درخواست برای دریافت تسهیلات و اعتبارات مالی، تلاش برای خلق ایده‌های جدید و تنوع شغلی و امثال آن را مورد توجه قرار نداده‌اند. پیشنهاد می‌شود که دهیاران و شورای اسلامی در حیطه اختیارات خود با فراهم آوردن زمینه برای رسمیت این کسب‌وکارها و تشکیل تعاونی‌ها و صندوق‌های اعتبارات خرد روستایی امکان بهبود وضعیت این کسب و کارها را فراهم آورند.

دوره ۱، شماره ۲، زمستان ۱۳۹۹

صص: ۸۵-۹۹

DOR: 20.1001.1.27173747.1399.1.2.6.7

کلیدواژه‌ها: توسعه روستایی، کسب و کار خانگی، صنایع خانگی.

مقدمه

در دنیای امروز که توسعه پایدار و کاهش فقر و محرومیت دغدغه کلیه دولت‌هاست، نقش سیاست‌های اقتصادی در توسعه اشتغال پررنگ‌تر می‌نماید. چرا که اشتغال و بیکاری به عنوان شاخصی مهم برای ارزیابی سیاست‌های کلان کشورها محسوب می‌شود، از این رو دولت‌ها می‌کوشند تا به طرق مختلف نرخ بیکاری را کاهش دهند (جاوید نیا و جاوید نیا، ۱۳۹۱: ۱۴۶). یکی از سیاست‌های دولتمردان برای کاهش نرخ بیکاری در اغلب کشورها، مهیا کردن زمینه‌های لازم برای کسب‌وکارهای کوچک و زودبازده است. طبق آمار و اطلاعات ارائه شده از سوی این کشورها در بین کسب‌وکارهای کوچک و متوسط، کسب‌وکارهای خانگی^۱ به علت برخورداری از مزایای فراوان، به‌سرعت توسعه یافته و سهم بسزایی در کاهش نرخ بیکاری و توسعه اقتصادی و اجتماعی این کشورها داشته‌اند (هاشمی و پور امین‌زاده، ۱۳۸۹: ۷۷). امروزه کسب‌وکارهای خانگی از بخش‌های حیاتی و ضروری فعالیت‌های اقتصادی کشورهای پیشرفته محسوب می‌شوند و از نظر ایجاد شغل، نوآوری در عرضه محصول یا خدمات، ایجاد تنوع و دگرگونی در اجتماع و اقتصاد از دامنه‌های بسیار وسیعی برخوردار هستند (جمشیدی فر، ۱۳۸۶: ۵۶). طبق تحقیقاتی که دانشمندان انجام داده‌اند کسب‌وکارهایی که به‌نوعی مالکیت و یا مدیریت آنها خانوادگی است، حدود ۶۵ تا ۹۰ درصد از کل کسب‌وکارهای جهان را تشکیل می‌دهند (Gersick, K.E. et al. 1997:32). در کشور ما نیز در سال‌های اخیر توسعه مشاغل کوچک و متوسط و همچنین مشاغل خانگی، به سبب برخورداری از پیامدهای مثبت و متعدد در حوزه‌های اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی، به دنبال دستیابی به اهداف سند چشم‌انداز بیست ساله و قوانین برنامه پنج ساله توسعه کشور با استناد به اصول ۲۸ و ۴۳ قانون اساسی در قالب قانون ساماندهی و حمایت از مشاغل خانگی مورد توجه قرار گرفته است (لاریجانی و شعبانی نژاد، ۱۳۸۹: ۱۳۸؛ هاشمی و پور امین‌زاده، ۱۳۸۹: ۷۶). بر اساس تعاریف مختلف مشاغل خانگی و فضای چند بعدی حاکم بر آن خصیصه-هایی برای آن مطرح شده است که: ساختار ساده و زود بازده، تقویت اقشار آسیب‌پذیر، ایجاد اشتغال برای افراد، افزایش تولید داخلی، افزایش درآمد سرانه، احیای فرهنگ کار در خانواده‌ها، جلب مشارکت مردم، تقویت ویژگی‌های کارآفرینی، ارتقای شاخص‌های اقتصادی در سطوح خرد و کلان اقتصادی جامعه، اصلاح نظام تربیتی، بسترسازی حقوقی مناسب و تأثیر روان‌شناختی بر اعضای جامعه به‌ویژه زنان و کودکان از آن جمله هستند (هاشمی و پور امین‌زاده، ۱۳۸۹: ۷۹؛ آگهی زاده و دیگران، ۳۹۱: ۲۵) که در نهایت افزایش درآمد و ثروت جامعه را از طریق خویش‌فرمایی (کار در محیط خانه) و افزایش قدرت اقتصادی خانوار را به دنبال خواهد داشت (سپهری، ۱۳۹۰: ۸).

مطالعه تجربیات متعدد و خصوصیات کسب‌وکارهای کوچک و خانگی نشان می‌دهد که توسعه فضای کسب‌وکارهای خانگی در کشورهای مختلف به عواملی مانند فرهنگ اشتغال در جامعه، نسبت اشتغال و بیکاری، میزان دخالت دولت، ساختار اقتصادی حاکم بر فضای جامعه و مانند آن بستگی دارد، به گونه‌ای که در کشورهای پیشرفته کسب‌وکارهای کوچک نسبت بیشتری از فعالیت بخش خصوصی را به خود اختصاص داده است. کسب‌وکارهای خانگی بزرگ‌ترین گروه کسب و کار در استرالیا بوده، به گونه‌ای که ۶۷ درصد کسب‌وکارهای کوچک و ۵۸ درصد کل کسب و کار در این کشور را شامل می‌شود (جمشیدی فر، ۱۳۸۶: ۵۶). هم‌چنین، این گروه حدود نیمی از کسب‌وکارهای کوچک در انگلیس و ۵۲ درصد فعالیت بخش خصوصی در آمریکا را به خود اختصاص داده است و بخشی مهمی از اقتصاد این کشورها را کنترل می‌کند (Khoneyfar, et al, 2011). اما در کشورهای جهان سوم فقط درصد کمی از زنان روستایی در این زمینه مشغول به کار می‌باشند و متأسفانه کار خانگی این عده نیز در قالب نهاد یا مؤسسه خاصی تعریف نشده و در بیشتر موارد به‌صورت غیررسمی صورت می‌گیرد (آگهی زاده و دیگران، ۳۹۱: ۲۴). شواهد و بررسی‌های اولیه نشان می‌دهد، با توجه به تنوع جغرافیایی و اقتصادی، روستاهای دهستان غنی بیگلو در شهرستان زنجان طی سال‌های اخیر روند روبه‌رشدی را از نظر دارا بودن کسب‌وکارهای صنایع خانگی تجربه کرده‌اند، به نحوی که در خلال سال‌های ۱۳۹۲-۱۳۸۴ تعداد کسب‌وکارهای

^۱ . Home business

تحلیل اثرات فضای کسب و کار محلی ... / رضوانی و چراغی

صنایع خانگی روستایی در روستاهای مورد مطالعه (۸ روستای برگزیده) به ۲۳۰ مورد رسیده است که یافته‌ها از یک نرخ رشد ۴٫۵ درصدی برای افزایش تعداد این فعالیت‌ها حکایت می‌کند (فرمانداری زنجان، ۱۳۹۲: ۶). با توجه به اهمیت صنایع خانگی در توسعه به طور اعم و توسعه روستایی به طور اخص، شناخت و سنجش تأثیر عوامل مؤثر در فضای کسب و کار صنایع خانگی، جهت برنامه‌ریزی برای گسترش این فعالیت‌ها در سال‌های آتی امری ضروری و اجتناب‌ناپذیر می‌باشد. از این رو هدف پژوهش حاضر بررسی و تحلیل عوامل مؤثر بر فضای کسب‌وکارهای صنایع خانگی در روستاهای دهستان غنی بیگلو می‌باشد. لازم به ذکر است، با توجه به تعاریف متعدد از فضای کسب‌وکارهای خانگی، بررسی و یافته‌های پژوهش حاضر بر اساس تعریف ستاد سازماندهی و حمایت از مشاغل خانگی می‌باشد که به صورت: «مشاغل یا کسب‌وکارهای خانگی آن دسته از فعالیت‌هایی است که توسط عضو یا اعضای خانواده در فضای مسکونی در قالب یک طرح کسب و کار بدون مزاحمت و ایجاد اختلال در آرامش واحدهای مسکونی هم‌جوار شکل گرفته و منجر به تولید خدمت و یا کالای قابل‌عرضه به بازار خارج از محیط مسکونی می‌شود» (ستاد سازماندهی و حمایت از مشاغل خانگی، ۱۳۸۹: ۱۱۸) انجام گرفته است. در ادامه در راستای دستیابی به هدف پژوهش سؤالاتی به صورت ذیل مطرح شده‌اند: ۱- آیا رابطه معناداری میان ویژگی‌های اجتماعی خانوارها و فضای کسب و کار صنایع خانگی در روستاهای مورد مطالعه وجود دارد؟ ۲- آیا رابطه معناداری میان ویژگی‌های اقتصادی خانوارها و فضای کسب و کار صنایع خانگی در روستاهای مورد مطالعه وجود دارد؟ ۳- آیا رابطه معناداری میان ویژگی‌های الگوهای موقعیتی مکانی روستاهای مورد مطالعه و فضای کسب و کار صنایع خانگی در روستاهای مورد مطالعه وجود دارد؟

مبانی نظری و پیشینه پژوهش

نقش اشتغال در پویایی زندگی انسان انکارناپذیر است به‌گونه‌ای می‌توان آن را کانون ارتباطات انسان و اجتماع تلقی کرد (مهر، ۱۳۸۹: ۱۰۴) و به عنوان شاخصی مهم برای ارزیابی سیاست‌های کلان کشورها به حساب آورد (سپهری، ۱۳۹۰: ۴). در این زمینه مشاغل خانگی به عنوان راهکاری مهم برای ایجاد اشتغال و درآمد در سراسر جهان به‌ویژه برای زنان روستایی جهان به شمار می‌رود (مهر، ۱۳۸۹: ۱۰۵). تغییر در ارزش‌های اجتماعی همچون تمایل افراد به آزادی و استقلال بیشتر در کار و حضور بیشتر در کنار خانواده از یک‌سو، و ارتقاء سطح استانداردهای زندگی در میان خانواده‌های امروزی که نیاز به درآمد بیشتر و مداوم‌تر را طلب می‌کند از سوی دیگر، دو نیروی متضادی به شمار می‌آیند که برآیندشان راه‌اندازی یک کسب‌وکار در خانه را سبب می‌گردد (Van der, 1984: 581; Myers, 1984: 820; Carleton, et al. 1977: 820; Wijnst, 1989: 41). بین توسعه مشاغل خانگی و افزایش درآمد و ثروت در جامعه رابطه مثبت و مستقیمی وجود دارد، زیرا هر قدر سطح اقتصادی خانوارها در جریان توسعه اقتصادی کسب‌وکارهای خانگی در کشور بهبود یابد به همان میزان اقتصاد جامعه نیز رشد پیدا می‌کند، و همچنین خویش فرمایی و یا کار در محیط خانه نیز که یکی از الگوهای اشتغال در هزاره سوم است با رونق یافتن مشاغل خانگی، فراگیر می‌شود. کسب‌وکارهای خانگی از نظر ایجاد شغل و نوآوری در تولید و عرضه کالا و خدمات موجب تنوع و دگرگونی زیادی در بازارهای مختلف شده است و می‌تواند برای اکثر افراد به‌ویژه زنان بستر مناسبی برای راه‌اندازی آسان و ساده فعالیت‌های اقتصادی فراهم آورد و نقطه شروع مناسبی برای ورود به بازار کار محسوب شود. همچنین با توجه به افزایش روزافزون جویندگان کار و محدود بودن فرصت‌های شغلی، آماده نبودن زیرساخت‌های توسعه و از همه مهم‌تر، کمبود منابع سرمایه، یکی از گزینه‌های مؤثر و راهبردی در توسعه اشتغال کشور (اشتغال کاربر) است. تجربه نشان داده است که توسعه کسب‌وکارهای خانگی به دلیل ساختار ساده و زودبازده و نیاز اندک به سرمایه در جهت متعادل کردن بازار کار مؤثر بوده است (هاشمی و پور امین‌زاده، ۱۳۸۹: ۹۱-۹۰).

تعاریف گوناگونی از مشاغل خانگی ارائه گردیده است، برای مثال موالی زاده آن را به صورت: "کاری که توسط اعضا خانواده و در محیط خانه صورت گیرد و مزاحمتی برای همسایگان ایجاد نکند، همچنین در محیط خانه فقط تولید کالا صورت گیرد و عرضه، فروش و بازاریابی آن به خارج از محیط مسکونی انتقال یابد" (موالی‌زاده، ۲۰۱۱) تعریف کرده است. قانون کسب‌وکارهای خانگی که مشتمل بر ۱۲ ماده و ۶ تبصره است، با استناد به اصول ۲۸ و ۴۳ قانون اساسی و با توجه به سند چشم‌انداز ۲۰ ساله کشور و زیر نظر ستاد سازماندهی و حمایت از مشاغل خانگی به این صورت تعریف شده است: «مشاغل یا کسب‌وکارهای خانگی آن دسته از فعالیت‌هایی است که توسط عضو یا اعضای خانواده در فضای مسکونی در قالب یک طرح کسب و کار بدون مزاحمت و ایجاد اخلال در آرامش واحدهای مسکونی هم‌جوار شکل گرفته و منجر به تولید خدمت و یا کالای قابل عرضه به بازار خارج از محیط مسکونی می‌شود» (ستاد ساماندهی و حمایت از مشاغل خانگی، ۱۳۸۹: ۱۱۸). با توجه به اهمیت و دامنه وسیع کسب‌وکارهای خانگی در توسعه اقتصادی، اجتماعی جامعه مهم‌ترین ویژگی‌های آنها عبارت‌اند از: ۱- حذف هزینه‌های مربوط به خرید، رهن و اجاره کارگاه و ایاب‌وذهاب ۲- استفاده از نیروی کار سایر اعضای خانواده و ایجاد زمینه‌های کار خانوادگی ۳- امکان انتقال تجارب از طریق آموزش رسمی به شیوه استاد - شاگردی بین اعضای خانواده ۴- انعطاف‌پذیر بودن و شناور بودن زمان کار در مشاغل خانگی ۵- صرفه‌جویی‌های ارزشمند در وقت ۶- کاهش چشمگیر قیمت تمام شده ۷- زودبازده بودن مشاغل خانگی (Claudio and et al, 2000: 287). ۸- وابستگی حداقلی به سرمایه ثابت ۹- مشارکت گسترده زنان، کودکان و جوانان در مشاغل خانگی ۱۰- پایین بودن میزان ریسک به دلیل پایین بودن میزان سرمایه موردنیاز (Barton and Gordon, 1988: 628). ۱۱- خود مدیریتی و افزایش اشتغال ۱۲- صرف زمان بیشتر در کنار افراد خانواده ۱۲- استفاده بهینه از وقت و انرژی (موالی‌زاده، ۲۰۱۱؛ هاشمی و پور امین‌زاده، ۱۳۸۹؛ سپهری، ۱۳۹۰: ۶؛ رستمی، ۱۳۸۷: ۳۸). مشاغل خانگی طیف وسیعی از مشاغل سنتی تا نوظهور را در برمی‌گیرد و راه‌اندازی یک کسب و کار خانوادگی علاوه بر مهارت خاص هر شغل، نیازمند برخورداری از مجموعه‌ای از مهارت‌های اساسی و پایه‌ای همچون مدیریت منابع، مدیریت زمان، سازماندهی، مدیریت فردی و مهم‌تر از همه مهارت‌های بازاریابی می‌باشد و فراهم آوردن پیش‌شرط‌های اطلاعاتی، مهارتی و تجربه عملی، منجر به حصول بهره‌وری بیشتر و توسعه سرمایه‌های انسانی و اجتماعی خواهد بود (سپهری، ۱۳۹۰: ۷). با توجه به آنچه که در مورد کسب‌وکارهای خانگی گفته شد می‌توان به صورت مقایسه‌ای به برخی از نکات مثبت و منفی این مشاغل اشاره کرد (جدول ۱).

جدول ۱. تهدیدها و فرصت‌های پیشروی اجرای طرح ساماندهی مشاغل خانگی

فرصت	تهدید
امکان تحت‌الشعاع قرارگرفتن و سرایت مسائل کسب‌وکار خانگی و وارد نمودن آسیب به نهاد خانواده.	کمک به رسمی کردن بخشی از فعالیت‌های اقتصادی غیررسمی که در خانه‌ها انجام می‌شود و لذا گردآوری آمار از این بخش و به تبع برنامه‌ریزی بهتر فراهم می‌شود.
ناهمسازی فضای مسکونی یا فضای کسب‌وکار و به تبع سلب آرامش افراد و امکان بروز اختلاف‌نظر میان خانواده‌ها.	افزایش توان رقابتی بنگاه‌ها از حیث ایجاد سازوکار خوشه‌ای و طبعاً بخشی از این خوشه‌ها را کسب‌وکارهای خانگی تشکیل می‌دهند.
افت تحصیلی فرزندان در این خانواده‌ها.	توجه بیش از پیش دولت بهساز و کارهای تأمین اجتماعی افراد شاغل در کسب‌وکارهای خانگی.
عدم تکافوی توان مالی دولت به پوشش کامل اجتماعی و حمایت از کسب‌وکارهای خانگی.	ایجاد ظرفیت و بازار جدید برای مبادله کالاها و خدمات خانگی در بازار کالاها و خدمات کشور.

تحلیل اثرات فضای کسب و کار محلی ... / رضوانی و چراغی

ساماندهی مشاغل و کسب‌وکارهای خانگی و کمک به اشتغال افراد
کم‌درآمد
ایجاد انتظار و توقع کسب‌وکارهای خانگی از دولت و با توجه
به محدود بودن امکان بروز نابسامانی و نارضایتی وجود
خواهد داشت.

منبع: مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۳۸۸.

پژوهش‌های گوناگونی در رابطه با عوامل مؤثر بر توسعه یا عدم توسعه مشاغل خانگی انجام گرفته است که اغلب آنها اشتغال زنان را مورد بررسی قرار داده‌اند و توجیه آنها در این زمینه به خانه‌دار بودن اغلب زنان اشاره دارند، در ذیل به برخی از این پژوهش‌ها اشاره می‌شود: نتایج مطالعات رودگر نژاد و همکاران (۲۰۱۱) با عنوان چالش‌ها و موانع توسعه کسب‌وکارهای خانگی، از جمله مهم‌ترین راهکارهای توسعه این نوع کسب‌وکارها را: به‌کارگیری سیاست‌های تشویقی و حمایتی از صنایع کوچک به‌ویژه تولیدات خانگی، اتخاذ راهکارها و راهبردهای توسعه صادرات تولیدات خانگی، سیاست‌های حمایتی در بازاریابی، بازاریابی و تبلیغات در سطح جهانی، توسعه همه‌جانبه توانمندی‌های فنی و تکنولوژیکی از راه برنامه‌های اجرایی در سطح کلان کشور، استفاده از شیوه‌های آموزشی جدید، تشویق و ترغیب کارآفرینان خانگی به استفاده از نوآوری و خلاقیت‌های تولید محصولات ویژه و منحصر به فرد، تأمین نیازهای مالی و اعتباری از راه تعدیل سیاست‌های مالی و پولی برای تأمین نیازهای مالی، محدودیت‌های بازرگانی، صادراتی و قوانین حقوقی. موحدی و همکاران (۲۰۱۲) در مطالعه‌ای درباره اثرات کسب‌وکارهای غیرکشاورزی در توسعه اقتصادی روستائیان نتیجه می‌گیرند که به طور کلی توسعه کسب‌وکارهای روستائیان باعث رشد اشتغال، درآمدزایی و جلوگیری از مهاجرت دائمی روستائیان به شهرها می‌گردد؛ بنابراین پیشنهاد می‌کنند که در جهت توسعه کسب‌وکارهای روستائیان ضرورت سرمایه‌گذاری مالی از طریق تعاونی‌ها و واحدهای تولیدی روستایی ضروری است.

به اعتقاد سیرمون و هیت^۱ (۲۰۰۹) یکی از موانع عمده توسعه کسب‌وکارهای خانوادگی عدم مدیریت منابع در خانواده‌هاست؛ بنابراین آن‌ها بر مدیریت منابع خانوادگی از جمله منابع انسانی خانواده، سرمایه اجتماعی خانواده، سرمایه سلامت و تندرستی، و سرمایه زندگی در بعد خانواده تأکید کرده و معتقدند این منابع همراه با وجود ساختار حکومتی مناسب می‌توانند باعث رونق بخشی به کسب‌وکارهای خانوادگی در برای کسب‌وکارهای شرکتی گردند. در تحقیقی دیگر در کشور ویتنام در مورد موانع کسب‌وکارهای زنان، این موانع به ترتیب اهمیت شامل چهار عامل زیر بوده است: فشار کار و مسئولیت خانوادگی و نداشتن وقت، ضعف در ایجاد شبکه‌های زنان و ارتباطات، سطح تحصیلات پایین، و تعصبات اجتماعی (سازمان بین‌المللی کار، ۲۰۰۷). دیونینگ و شریل^۳ (۲۰۰۶)، لی و وونگ^۴ (۲۰۰۵)، سولمون و همکارانش^۵ (۲۰۰۲) در تحقیقاتی مشابه، مقوله آموزش در کسب و کار را به عنوان یک جزء ضروری در برنامه‌های توسعه کسب‌وکارها مورد تأکید قرار داده‌اند. پژوهش تیپل نیز با عنوان (مقایسه کسب‌وکارهای خانگی و مشاغل دولتی در چهار کشور در حال توسعه) نشان می‌دهد که زنان در جوامع با فرهنگ غالب اسلامی و هندو گرایش بیشتری به کسب‌وکارهای خانگی داشته به گونه‌ای که بیش از ۷۰ درصد زنان شاغل در این جوامع در خانه کار کرده یا دارای کسب و کار خانگی‌اند. لاریجانی و شعبانی نژاد (۱۳۸۹) پژوهشی با عنوان «بررسی نقش کسب‌وکارهای خانوادگی در توسعه اشتغال و کارآفرینی زنان» انجام دادند. نتایج نشان داد که رابطه‌ای مثبت و مستقیم میان موقعیت زنان و توسعه‌یافتگی کشور وجود دارد و مشارکت زنان به‌عنوان نیمی از نیروهای فعال جامعه در فعالیت‌های اقتصادی به تحقق توسعه و عدالت اجتماعی منجر می‌شود. امین بید دختی (۱۳۸۳) پژوهشی با عنوان «نقش آموزه‌های فنی و حرفه‌ای در توسعه خوداشتغالی» انجام داد.

1. Sirmon and Hitt.

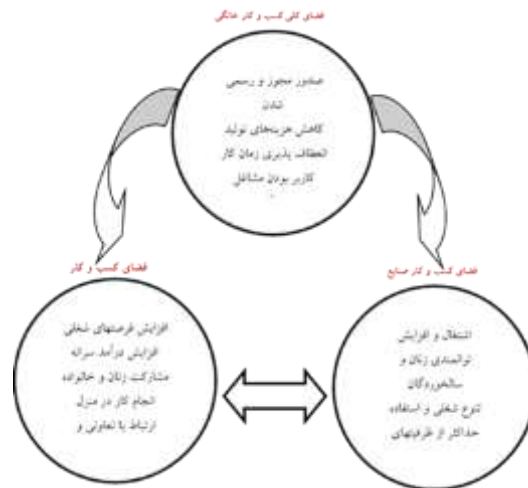
2. ILO

3. Duening and Sherrill

4. Lee and Wong.

5. Solomon

نتایج نشان داد که آموزش‌های فنی و حرفه‌ای تا حد زیادی می‌توانند در هر یک از بخش‌های کشاورزی، صنعت و خدمات برای فراگیران اشتغال ایجاد نمایند. به اعتقاد آستراخان^۱ (۲۰۱۰) فرانک و همکارانش^۲ (۲۰۱۰) یکی از عوامل مهمی که در ادبیات تحقیقات مربوط به کسب‌وکارهای خانوادگی مورد غفلت واقع شده است عوامل زمینه‌ای خانواده می‌باشد که با وجود اهمیت این عوامل چندان مورد کاوش و تحقیق قرار نگرفته است. با توجه به موانع موجود بر سر راه گسترش کسب‌وکارهای خانگی و همچنین فرصت‌های مختلفی که برای توسعه این مشاغل وجود دارد، در پژوهش حاضر سعی شده تا در چارچوب شاخص‌های اصلی کسب‌وکارها مشاغل خانگی به تحلیل مناسبی از این عوامل بپردازد.

شکل ۱. مدل مفهومی تحقیق، شاخص‌های حاکم بر فضای کسب و کار خانگی در سطوح مختلف

روش پژوهش

تحقیق حاضر از نظر ماهیت و روش به صورت توصیفی - تحلیلی، از نظر گردآوری اطلاعات اولیه از نوع پیمایشی و از نظر قابلیت اجرایی از نوع کاربردی می‌باشد. روش گردآوری اطلاعات در این تحقیق به دو صورت اسنادی (کتابخانه‌ای) و میدانی (پرسش‌نامه، مصاحبه) است. ابتدا هدف تحقیق حاضر بررسی کل روستاهای دهستان غنی بیگلو بود (۳۴۲۱ خانوار) که به علت گستردگی منطقه مورد مطالعه و همچنین ضرورت یک مطالعه دقیق، ۸ روستای (مهرآباد، ابراهیم‌آباد، میرجان، اندآباد علیا، اربط، بزوشا، چهره‌آباد و میان دره) با استفاده از روش نمونه‌گیری احتمالی طبقه‌بندی ساده انتخاب شدند. جهت تعیین ۸ روستای مورد مطالعه ابتدا با استفاده از نمونه‌گیری احتمالی طبقه‌بندی شده، ۳۳ روستای دهستان از نظر موقعیت مکانی - جغرافیایی به سه گروه تقسیم شدند. در ادامه، با استفاده از نمونه‌گیری ساده (روش قرعه‌کشی) به روستاهای مستقر در موقعیت مکانی دشتی، کوهپایه‌ای، کوهستانی و دره‌ای، کدی در یک‌مهره داده، و هرکدام از آنها را در کیسه مربوط به گروه خود ریخته شدند، سپس از بین روستاهای دشتی (روستای ابراهیم‌آباد و اربط)، از بین روستاهای کوهپایه‌ای (روستاهای مهرآباد، اندآباد علیا و بزوشا) و از بین روستاهای کوهستانی و دره‌ای (روستای میرجان، چهره‌آباد و میان دره) به صورت تصادفی انتخاب شدند. در نمونه‌گیری روستاها هر مهره‌ای که از کیسه خارج شد، پس از یادداشت نام روستا دوباره مهره انتخاب شده به کیسه برگردانده می‌شد، تا در انتخاب دوم نسبت بین نمونه و جامعه تغییر نکند و در صورت انتخاب تکراری نام یک روستا، این انتخاب پوچ شمرده می‌شد و مهره مجدداً به داخل کیسه برگردانده می‌شد. مجموع جمعیت ۸ روستای منتخب که حجم جامعه آماری تحقیق را تشکیل می‌دهند برابر با ۴۹۵۷ نفر و ۱۶۱۴ خانوار می‌باشند (جدول ۲) که از بین این روستاها با استفاده از فرمول کوکران و جدول تعیین حجم نمونه

^۱ . Astrakhan.

^۲ . Frank

تحلیل اثرات فضای کسب و کار محلی ... / رضوانی و چراغی

مورگان تعداد نمونه لازم جهت تکمیل پرسش‌نامه‌های پژوهش ۲۸۰ نفر محاسبه شد. سهم هر یک از روستاها از حجم نمونه مشخص شده با توجه به موقعیت مکانی آنها و روش انتساب متناسب تعیین شد. در تحقیق حاضر متغیرها به لحاظ نمره دهی سه دسته را شامل می‌شوند: اول متغیرهای مربوط به زیرساخت عمومی که دارای مقیاس نسبی هستند، دوم متغیرهای کیفیت محیطی، کارآفرینی، اعتبارات و حمایت نهادی که دارای مقیاس رتبه‌ای و نمره دهی پنج سطحی هستند و سوم متغیر مربوط به انواع صنایع خانگی هستند که بسته به اهمیت اقتصادی آنها از نمره ۱ تا ۳ وزن بندی شده‌اند. برای تجزیه و تحلیل اطلاعات نیز از نرم‌افزار SPSS و استفاده از آمار توصیفی (میانگین، انحراف معیار) و آمار استنباطی استفاده شده است.

جدول ۲. طبقه‌بندی روستاهای دهستان غنی بیگلر بر اساس موقعیت مکانی

موقعیت مکانی	دشتی	کوه پایه‌ای	کوهستانی و دره‌ای	جمع
فراوانی	۷	۱۸	۸	۳۳
درصد	۲۱,۲۲	۵۴,۵۴	۲۴,۲۴	۱۰۰
سهم از نمونه	۱	۲	۱	۴

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۹

در جدول ۳ شاخص‌های اصلی تحقیق به همراه متغیرهای مورد بررسی در راستای بررسی فضای کسب و کار صنایع خانگی مشخص شده‌اند. روایی محتوایی پرسش‌نامه پس از چند مرحله بازنگری و اصلاح از سوی کارشناسان و اساتید دانشگاه تهران به صورت صوری تأیید شد و برای پایایی نیز از ضریب آلفای کرونباخ (۰,۷۸) استفاده شد. همچنین در ستون آخر واحد تحلیل برای هر یک از شاخص‌های مورد بررسی مشخص شده است.

جدول ۳. شاخص‌ها، متغیرها و معرف‌های تحقیق

شاخص	متغیرها	مقیاس و سنجش	واحد تحلیل
زیرساخت عمومی	کیفیت راه ارتباطی روستا - گاز لوله‌کشی - دفاتر ICT - شرکت تعاونی - تقویت‌کننده تلفن همراه - دسترسی به وسیله نقلیه عمومی - تعداد وسایل نقلیه در روستا -	نسبی	روستا
کیفیت محیطی	هدایت صحیح و اصولی آب‌های سطحی به بیرون از بافت مسکونی روستا - دسترسی به پارک و فضای سبز - نظافت و پاکیزگی روستا، کیفیت آب آشامیدنی، وجود شبکه تخلیه فاضلاب خانگی - جمع‌آوری و دفع زباله - دپوی فضولات حیوانی - پرهیز از ساخت خانه‌ها در اراضی شیب‌دار و خطرناک	رتبه‌ای	خانوار
زمینه‌های کارآفرینی	استقبال از ایده‌های نوین شغلی - میزان مسئولیت‌پذیری - ریسک‌پذیرش شغل جدید - آشنایی روستائیان با نیازهای جدید بازار کار - وجود فرصت‌های کاری مناسب در روستا - وجود انگیزه جهت پیشرفت شغلی - تمایل جهت شرکت در کلاس‌های کارآفرینی - علاقه‌مندی جهت ایجاد کار جدید - خلاقیت شخصی جهت انجام کارهای اقتصادی - تجربه کاری در واحدهای تولیدی - ایده کارآفرینی - امکان تغییر شغل در محیط روستا - زمینه‌های فعالیت زنان و دختران روستایی - دسترسی به شبکه‌های تولید و توزیع محصولات - ثبات قیمت مواد اولیه - دسترسی به خدمات فنی مناسب - دسترسی به نهاده‌های تولیدی - دارا بودن هنر فردی در زمینه صنایع خانگی - انتقال تجارب شخصی روستائیان در زمینه صنایع خانگی - آمادگی جهت پذیرش دیدگاه‌های مروجان - آشنایی با کامپیوتر و اینترنت - انجام فعالیت اقتصادی در نوجوانی و جوانی	رتبه‌ای	خانوار
اعتبارات	سهولت دسترسی به اعتبارات مالی - وجود اعتبارات مالی مناسب از نظر نرخ سود - امکان دریافت اعتبارات سرمایه‌ای - سرمایه مالی لازم جهت کارآفرینی	رتبه‌ای	خانوار
	پایین بودن فساد در دستگاه‌های اجرایی - وجود تشکلهای و اتحادیه‌ها در حوزه‌های مختلف کسب و کار - حمایت از سوی نهادهای مسئول و متولیان بخش کشاورزی - بالا بودن میزان فعالیت	رتبه‌ای	خانوار

حمایت دهیاری و شورای اسلامی روستا جهت ایجاد بسترهای کارآفرینی - حضور مروجان جهت آموزش
 نهادی در زمینه کارآفرینی - ثبات در قوانین و مقررات تولیدی - استقبال مدیران بانک‌ها از ایده‌های نو
 کارآفرینی

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۹

دهستان غنی بیگلو در غرب استان زنجان می‌باشد و در $47^{\circ} 66'$ تا $48^{\circ} 11'$ طول شرقی و $36^{\circ} 65'$ و $36^{\circ} 75'$ عرض شمالی قرار گرفته است. این دهستان در سرشماری سال ۱۳۹۰ دارای ۳۳ روستای دارای سکنه، ۲۳۳۰ خانوار و ۹۸۴۳ نفر جمعیت بوده است. بررسی روند تحولات جمعیت روستاهای مورد مطالعه نشان می‌دهد که جمعیت این روستاها در طی ۳۰ سال اخیر به غیر از روستای میرجان و ابراهیم‌آباد با کاهش جمعیت روبرو بوده است و در این میان بیشترین کاهش جمعیت مربوط به روستای مهرآباد با رشد منفی ۱،۶۷- و بیشترین میزان رشد جمعیت مربوط به روستای میرجان ۱،۳ می‌باشد. با توجه به وضعیت منطقه، اغلب روستائیان (حدود ۸۴ درصد) به فعالیت‌های کشاورزی می‌پردازند و همچنین لازم به ذکر است که کشاورزی منطقه از پایداری بسیار کمی برخوردار می‌باشند.

یافته‌ها و بحث

یافته‌های توصیفی به دست آمده از پاسخ دهندگان نشان می‌دهد، ۸۶ درصد از پاسخگویان مرد و ۱۴ درصد زن می‌باشند. میانگین سنی این افراد برابر با ۴۴،۷ سال، متوسط بعد خانوار ۴،۲ نفر است و از نظر تحصیلات ۳۸،۳ درصد بی‌سواد، ۲۲،۳ درصد سواد دوره ابتدایی، ۲۰،۲ درصد دارای سواد دوره راهنمایی و دبیرستان، ۱۴،۹ درصد دیپلم و ۴،۳ درصد هم بالاتر از دیپلم تحصیلات داشته‌اند. متوسط اراضی دیم این افراد برابر با ۳،۲ هکتار و متوسط اراضی آبی هم برابر با ۱،۸ هکتار بوده است. در بین پاسخگویان ۵۶ درصد در کسب‌وکارهای مربوط به زراعت و باغداری، ۲۷ درصد در زمینه دامداری، ۴ درصد در زمینه صنایع دستی و ۱۴ درصد هم به صورت کارگرانی می‌باشند که برای صاحبان این صنایع خانگی کار می‌کنند. مهم‌ترین ویژگی‌های توصیفی مربوط به روستاهای مورد مطالعه در جدول ۴ بیان شده است.

جدول ۴. یافته‌های توصیفی به دست آمده در ارتباط با فضای کسب و کار صنایع خانگی

نام روستا	میانگین سنی	میانگین اجزای سنتی مسکن	درصد زنان سرپرست خانوار	کیفیت محیطی	زمینه‌های کارآفرینی	تعداد صنایع خانگی موجود
مهرآباد	۴۸،۶	۱،۴	۱۶	۲،۱	۲،۵۵	۶۶
بزوشا	۴۵،۲	۱،۳۲	۱۴	۲،۴	۲،۵۴	۲۷
اسدآباد	۴۳،۲	۱،۳۶	۱۵	۳،۱	۲،۳۴	۵۴
چهره‌آباد	۴۰،۱	۱،۲۱	۶	۳،۲۴	۲،۷۵	۳۱
ابراهیم‌آباد	۴۳،۲	۱،۱۹	۷	۲،۸	۲،۱۲	۷
میرجان	۴۰،۱	۱،۳۷	۶	۲،۶	۳،۲	۲۶
اربط	۴۶،۱	۱،۳۱	۷	۲،۷	۲،۴	۱۱
میان دره	۴۸،۲	۱،۲۸	۶	۲،۹	۲،۶۱	۸

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۹

جهت بررسی فضای کسب‌وکارهای مربوط به صنایع خانگی و شناخت عوامل مؤثر بر آن، ابتدا به بررسی وضعیت تعداد صنایع خانگی موجود در روستاهای دهستان غنی بیگلو پرداخته شده است. بر این مبنا، نتایج نشان می‌دهد که تعداد کل انواع مختلف کسب‌وکارهای صنایع خانگی در روستاهای مورد مطالعه ۲۳۰ فعالیت بوده که ۳۵ مورد از آنها به فرش

تحلیل اثرات فضای کسب و کار محلی ... / رضوانی و چراغی

بافی، گلیم بافی، جاجیم بافی، لباس‌های بافتنی و امثال آن مربوط می‌شود. در زمینه تولیدات کشاورزی نیز تعداد ۳۸ نوع کسب و کار خانگی از جمله تبدیل گندم و ذرت به آرد، تهیه خوشه‌های تزئینی گندم، فرآوری گندم بو داده، ذرت نیم‌پز و خوراکی‌های محلی؛ در زمینه تولیدات باغی ۴۳ مورد آلو و زردآلوی خشک شده، انواع لواشک، بسته‌بندی میوه‌های مرغوب، انواع سبزیجات خشک شده، برگ مو، انواع کشمش؛ و در زمینه تولیدات دامی ۲۶ مورد شیر و سرشیر، ماست، دوغ، کره، پنیر، کرک و پشم گوسفند، خشک کردن پوست انواع دام، تهیه مشک‌های دامی، پرورش انواع ماکیان از جمله جوجه و مرغ، اردک، غاز، بوقلمون و مانند آن از مهم‌ترین این فعالیت‌ها به حساب می‌آیند. در تحلیل این یافته‌ها مشخص شد که در روستاهای مهرآباد (۶۶ کسب‌وکار) و اندآباد (۵۴ کسب‌وکار) بیشترین تعداد کسب‌وکارهای صنایع خانگی و در روستای ابراهیم‌آباد (۷ کسب‌وکار) کمترین کسب‌وکارهای خانگی دایر می‌باشد.

جهت تحلیل فضای کسب و کار صنایع خانگی به بررسی رابطه میان ویژگی‌های زمینه‌ای پاسخگویان از جمله خصوصیات فردی، خانوادگی، اقتصادی، اجتماعی و همچنین ویژگی‌های موقعیتی - مکانی روستاهای مورد مطالعه و تعداد صنایع خانگی موجود پرداخته شده است. بدین منظور با توجه به مقیاس داده‌های گردآوری شده در جریان پیمایش میدانی، از آزمون‌های پارامتری و ناپارامتری مناسب استفاده شده است. در ادامه به تحلیل یافته‌های به دست آمده بر مبنای سؤالات تحقیق پرداخته می‌شود.

سؤال اول: آیا رابطه معناداری میان ویژگی‌های اجتماعی خانوارها و فضای کسب‌وکار صنایع خانگی در روستاهای مورد مطالعه وجود دارد؟

در سؤال اول به بررسی متغیرهای اجتماعی با استفاده از آزمون‌های ضریب همبستگی پیرسون، آزمون t دوگروهی و آزمون شفه پرداخته شده است. برای تحلیل رابطه متغیرهای زمینه‌های کارآفرینی، اعتبارات، تعداد فرزندان، حمایت نهادی درصد جمعیت بالای ۶۰ سال سواد جمعیت میانگین سنی و زنان سرپرست با فضای کسب و کار خانوادگی (تعداد صنایع خانگی در روستاهای مورد مطالعه)^۱ از آزمون ضریب همبستگی پیرسون استفاده شده است. بر اساس نتایج آزمون ضریب همبستگی پیرسون، رابطه مستقیم و معناداری میان تعداد کسب‌وکارهای صنایع خانگی با متغیر درصد جمعیت بی‌سواد و دارای سواد ابتدایی، متغیر نسبت زنان سرپرست خانوار به کل خانوار روستا، متغیر میانگین سنی جمعیت روستا و متغیر درصد جمعیت بالای ۶۰ سال در روستاهای مورد مطالعه وجود دارد. به عبارت دیگر با افزایش تعداد جمعیت بالای ۶۰ سال و یا با افزایش تعداد زنان سرپرست خانواده میزان گرایش به سوی کسب‌وکارهای خانگی افزایش می‌یابد.

جدول ۵. عوامل اجتماعی مؤثر در فضای کسب و کار صنایع خانگی

متغیر مورد بررسی	نام آزمون	آماره آزمون	سطح معناداری	تأیید یا رد ارتباط	توضیحات
زمینه‌های کارآفرینی	ضریب همبستگی پیرسون	-۰/۰۲۳	۰/۸۷۶	رد	-
اعتبارات	ضریب همبستگی پیرسون	۰/۱۴۷	۰/۱۸۹	رد	-

^۱ در تحقیق حاضر تعداد صنایع خانگی در روستاهای مورد مطالعه به عنوان فضای کلی کسب و کار صنایع خانگی در نظر گرفته شده است.

تعداد فرزندان	ضریب همبستگی پیرسون	۰/۱۲۳	۰/۲۲۶	رد	-
حمایت نهادی	ضریب همبستگی پیرسون	۰/۱۱۳	۰/۱۹۴	رد	-
درصد جمعیت بالای ۶۰ سال	ضریب همبستگی پیرسون	۰/۶۵۷	۰/۰۰۰	تأیید	-
درصد جمعیت بی‌سواد و دارای سواد ابتدایی	ضریب همبستگی پیرسون	۰/۵۹۰	۰/۰۰۲	تأیید	-
میانگین سنی روستا	ضریب همبستگی پیرسون	۰/۴۰۸	۰/۰۰۹	تأیید	-
نسبت زنان سرپرست خانوار به کل خانوار روستا	ضریب همبستگی پیرسون	۰/۳۷۴	۰/۰۳۳	رد	زنائی که به هر علت سرپرست اقتصادی خانوار محسوب می‌شوند.
جنس سرپرست خانواده	آزمون t دوگروهی	۶/۲۴۰	۰/۰۰۰	تأیید	-
شغل سرپرست خانواده	آزمون شفه	۷/۱۳۱	۰/۰۰۰	رد	زنان سرپرست خانوار و سالخوردگان

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۹

بر اساس نتایج به دست آمده برای این سؤال روشن شد که به عنوان مثال با افزایش جمعیت سالخورده در روستاهای مورد مطالعه تعداد صنایع خانگی افزایش می‌یابد. بر اساس مشاهدات عمقی نگارندگان در منطقه مورد مطالعه، علت این امر را می‌توان به دو سبب از کارافتادگی مردان بالای ۶۰ سال و درآمد پائین این افراد نسبت داد که در نهایت به علت آشنایی و تجربه بالای این افراد در زمینه کسب و کارهای کوچک و متوسط خانگی آنها را به این سمت، سوق می‌دهد. همچنین در قسمت دوم برای تحلیل رابطه بین متغیرهای دو وجهی با فضای کسب و کار صنایع خانگی از آزمون T دوگروهی و برای تحلیل رابطه بین متغیرهای چندوجهی از آزمون شفه استفاده شده است. نتایج حاصله نشان داد که بین جنسیت با فضای کسب و کارهای صنایع خانگی رابطه معناداری در سطح اطمینان ۹۹٪ وجود دارد، یعنی خانوارهای دارای سرپرست زن نسبت به خانوارهای دیگر، گرایش بیشتری به سمت راه‌اندازی صنایع خانگی دارند و همچنین به علت اجبار اقتصادی در این زمینه به موفقیت بیشتری دست پیدا می‌کنند. بر اساس نتایج آزمون شفه، رابطه معناداری میان شغل سرپرست خانواده و تعداد کسب و کارهای صنایع خانگی وجود دارد، بر همین اساس نتایج نشان می‌دهد سرپرست‌های خانوارهایی که به دامداری اشتغال داشته‌اند، بیشتر از سایرین دارای کسب و کارهای صنایع خانگی می‌باشند. رابطه بین گروه‌های شغلی با فضای کسب و کار نیز به علت اینکه مقدار معناداری حاصله، از مقدار خطای مجاز بیشتر است رد می‌شود.

سؤال دوم: آیا رابطه معناداری میان ویژگی‌های اقتصادی خانوارها و فضای کسب و کار صنایع خانگی در روستاهای مورد مطالعه وجود دارد؟
برای پاسخ سؤال دوم به بررسی متغیرهای اقتصادی با استفاده از آزمون‌های ضریب همبستگی پیرسون و آزمون t دوگروهی پرداخته شده است. برای تحلیل رابطه متغیرهای زمینه‌های کارآفرینی، اعتبارات از آزمون ضریب همبستگی

تحلیل اثرات فضای کسب و کار محلی ... / رضوانی و چراغی

پیرسون استفاده شده است. بر اساس نتایج آزمون ضریب همبستگی پیرسون، میان تعداد کسب‌وکارهای صنایع خانگی با متغیرهای مورد بررسی رابطه معناداری وجود ندارد. دلیل این امر را می‌توان در اجبار اقتصادی و بیکاری روستائیان دانست که اقدام به راه‌اندازی کسب‌وکارهای خانگی می‌کنند و در بیشتر موارد هم از اعتبارات پشتیبان بی‌بهره هستند.

جدول ۶. عوامل اقتصادی مؤثر در فضای کسب و کار صنایع خانگی

متغیر مورد بررسی	نام آزمون	آماره آزمون	سطح معناداری	تأیید یا رد ارتباط	توضیحات
زمینه‌های کارآفرینی	ضریب همبستگی پیرسون	-۰/۰۲۳	۰/۸۷۶	رد	-
اعتبارات	ضریب همبستگی پیرسون	۰/۱۴۷	۰/۱۸۹	رد	-
اجزاء سنتی مسکن روستایی	آزمون t دوگروهی	۳,۱۵۴	۰/۰۰۳	تأیید	مساکن سنتی دارای اجزای و مکان‌هایی برای صنایع خانگی می‌باشند.

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۹

در قسمت دوم بر اساس آزمون t دوگروهی رابطه معناداری میان وجود اجزای سنتی مسکن و گرایش بیشتر به سمت کسب‌وکارهای صنایع خانگی وجود دارد. به عبارت دیگر در جریان مشاهدات عمیق نگارندگان در طی چند سال زندگی در روستاهای مورد مطالعه، در خانه‌های دارای اجزای سنتی مسکن مانند طویله، مرغدانی، انبار غله، انبار کاه، دار قالی بافی و امثال آن تعداد کسب‌وکارهای خانگی بیشتر از دیگر مساکن می‌باشد، زیرا با تغییر در ساختار مساکن سنتی روستایی و پیاده کردن ساختار شهری در آنها زمینه برای انجام برخی از کسب‌وکارهای خانگی مانند نگهداری ماکیان، نگهداری دام و مانند آن از بین می‌رود.

سؤال سوم: آیا رابطه معناداری میان ویژگی‌های الگوهای موقعیتی روستاهای مورد مطالعه و فضای کسب و کار صنایع خانگی در روستاهای مورد مطالعه وجود دارد؟

در سؤال سوم به تحلیل متغیرهای عوامل زیرساختی مؤثر در فضای کسب‌وکارهای خانگی با استفاده از آزمون توکی و محاسبه ضریب همبستگی پیرسون پرداخته شده است. برای تحلیل عوامل زیرساختی مؤثر در فضای کسب‌وکارهای خانگی دو متغیر زیرساخت‌های عمومی و کیفیت محیطی استقرار روستاها در نظر گرفته شده‌اند. بر اساس نتایج آزمون توکی، رابطه معناداری میان تعداد صنایع خانگی در روستاهای مورد مطالعه و الگوی استقرار این روستاها وجود دارد. به عبارت دیگر نتایج آزمون توکی نشان می‌دهد که بیشترین تعداد صنایع در روستاهای دارای الگوی استقرار کوهستانی و دره‌ای وجود دارد که علت این امر را می‌توان به سبب غالب بودن اشتغال دامداری در روستاهای کوهستانی و دره‌ای و پیوند بیشتر کسب‌وکارهای صنایع خانگی موجود با اقتصاد دامداری دانست.

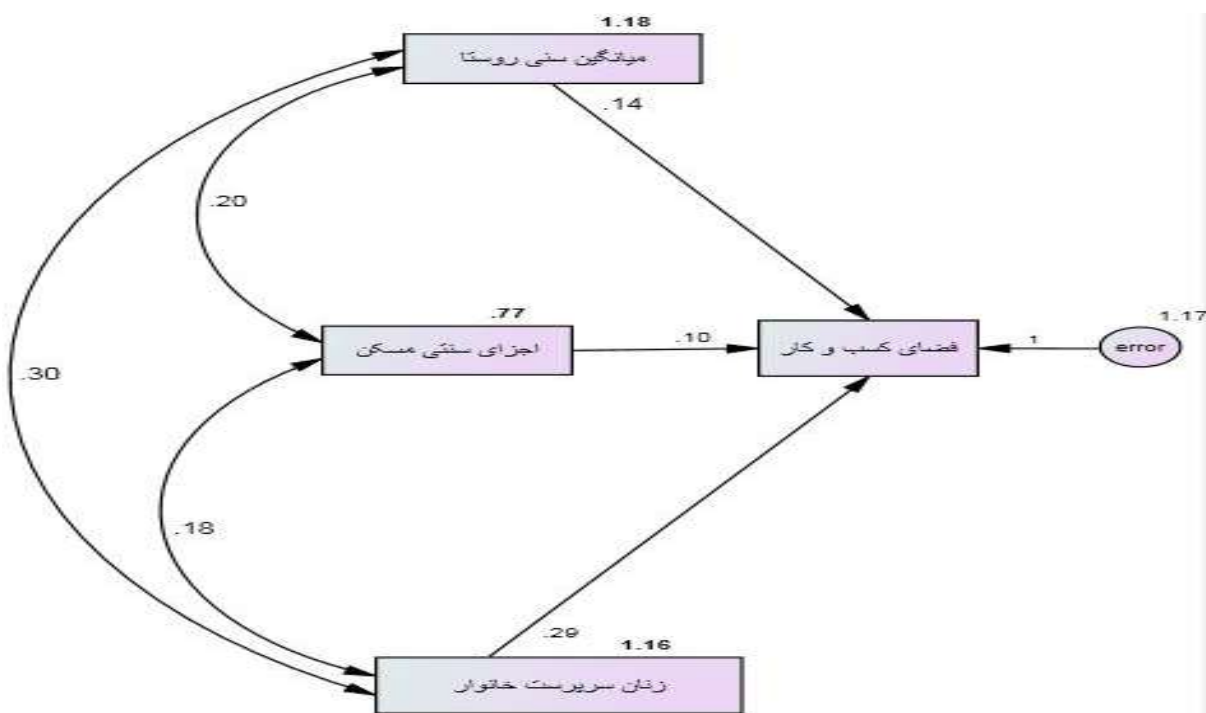
جدول ۷. عوامل زیرساختی مؤثر در فضای کسب و کار صنایع خانگی

متغیر مورد بررسی	نام آزمون	آماره آزمون	سطح معناداری	تأیید یا رد ارتباط	توضیحات
زیرساخت عمومی	توکی	-۰/۱۰۸	۰/۰۰۸	تأیید	-
کیفیت محیطی	توکی	۰/۱۰۸	۰/۰۰۲	تأیید	-

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۹

زیرا از یک‌سو هر دودسته فعالیت‌های صنایع خانگی مانند قالی‌بافی، جاجیم‌بافی، گلیم‌بافی، گبه‌بافی، تهیه لباس‌های پشمی، فرآوری پوست انواع دام‌ها، تهیه انواع مشک‌های دامی، تهیه محصولات مرتبط با لبنیات، زنبورداری، پرورش ماکیان و امثال آن‌همه و همه با دامداری در ارتباط هستند و از سوی دیگر بهترین الگوی مکانی برای رشد این فعالیت‌ها، مناطق کوهستانی می‌باشد.

در ادامه تحقیق به بررسی عوامل مؤثر در توسعه فضای کسب و کار صنایع خانگی پرداخته شده است. برآورد تأثیرگذاری فضای کسب و کار محلی در توسعه صنایع خانگی در محدوده مورد مطالعه و بر اساس مدل AMOS نشان می‌دهد، بر اساس ضرایب مسیر مدل، عوامل میانگین سنی روستا، اجزای سنتی مسکن روستایی و تعداد زنان سرپرست خانوار بر روی توسعه صنایع خانگی در محدوده مورد مطالعه اثرگذار بوده‌اند؛ بنابراین می‌توان گفت توسعه صنایع خانگی در محدوده مورد مطالعه وابسته به سالمند بودن جمعیت روستا، وجود عناصر تولیدی در مسکن و تعداد زنان سرپرست خانوار می‌باشد.

شکل ۲. عوامل مؤثر در توسعه فضای کسب و کار صنایع خانگی

نتیجه‌گیری

آمار موجود حاکی از رشد ۴٫۵ درصدی تعداد کسب‌وکارهای صنایع خانگی در روستاهای دهستان غنی بیگلو می‌باشد که در خلال سال‌های ۱۳۹۲-۱۳۸۴ تعداد آنها به ۲۳۰ مورد رسیده است و در چهار زمینه زراعت و باغداری، دامداری، صنایع دستی و کارگری مرتبط با این صنایع مشغول به کار هستند و همچنین به علت رونق کشاورزی و دامداری در منطقه بیشتر کسب‌وکارهای صنایع خانگی در منطقه مرتبط با این فعالیت‌ها می‌باشند. به علت افزایش تعداد این کسب‌وکارها در سال‌های اخیر و استقبال روستائیان، پژوهش حاضر به تحلیل عوامل مؤثر در فضای کسب و کار صنایع خانگی در روستاهای برگزیده دهستان غنی بیگلو (۸ روستا) پرداخته است. برای شناخت اولیه این عوامل در قالب یک مطالعه اکتشافی از منطقه و ادبیات پیشین شاخص‌های زیرساخت‌های عمومی، کیفیت محیطی، زمینه‌های کارآفرینی، اعتبارات و حمایت نهادی به‌عنوان متغیرهای مؤثر بر فضای کسب‌وکارهای صنایع خانگی در منطقه مورد مطالعه شناسایی

تحلیل اثرات فضای کسب و کار محلی... / رضوانی و چراغی

شدند تا در ادامه به تحلیل اثرگذاری آنها پرداخته شود. در این ارتباط سه سؤال مطرح شد که به بررسی رابطه بین ویژگی‌های اجتماعی خانوارها، ویژگی‌های اقتصادی خانوارها و الگوهای موقعیتی مکانی روستاهای مورد مطالعه با فضای کسب‌وکارهای صنایع خانگی در روستاهای مورد مطالعه خواهد پرداخت. در تحلیل ویژگی‌های اجتماعی مشخص شد که با افزایش تعداد جمعیت بالای ۶۰ سال و همچنین افزایش تعداد زنان سرپرست خانواده میزان گرایش به سوی کسب‌وکارهای خانگی افزایش می‌یابد. در تحلیل ویژگی‌های اقتصادی مشخص شد که میان تعداد کسب‌وکارهای صنایع خانگی با متغیرهای زمینه‌های کارآفرینی و اعتبارات رابطه معناداری وجود ندارد ولی با افزایش اجزای سنتی در مسکن روستایی گرایش بیشتری به سمت کسب‌وکارهای صنایع خانگی وجود دارد. در تحلیل ویژگی‌های الگوی موقعیتی نیز مشخص شد که بیشترین تعداد صنایع در روستاهای دارای الگوی استقرار کوهستانی و دره‌ای وجود دارد که علت این امر را می‌توان در غالب بودن اشتغال دامداری در روستاهای کوهستانی و دره‌ای و پیوند بیشتر کسب‌وکارهای صنایع خانگی موجود با اقتصاد دامداری دانست.

به طور کلی صنعتی شدن در دو حالت وجود تقاضا و یا بر اساس وجود فشار عرضه اتفاق می‌افتد، در مورد اول صنایع قوی و دارای قدرت رقابت بالا و در مورد دوم صنایع ضعیف و شکننده شکل می‌گیرند. نتایج جمع‌بندی یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که ایجاد کسب‌وکارهای صنایع خانگی در روستاهای دهستان غنی بیگلو به دو صورت از الگوی دوم شکل‌گیری صنایع تأثیر پذیرفته‌اند: در مورد اول علت آن را می‌توان در وجود تعداد زیاد افراد در روستا دانست که زمینه شغلی برای آنها فراهم نشده و از آنجایی که این افراد از میانگین سنی بالایی برخوردار بوده و بیکار هستند مجبور به روی آوردن آنها به سمت کسب‌وکارهای صنایع خانگی شده است. مورد دوم نیز آن دسته از زنانی هستند که به هر علت به‌عنوان سرپرست خانوار وظیفه تأمین اقتصادی خانوار را برعهده گرفته‌اند (۱۴ درصد دارندگان کسب‌وکارهای صنایع خانگی در منطقه مورد مطالعه) و این گروه نیز به سبب اجبار اقتصادی به سوی کسب‌وکارهای صنایع خانگی گرایش پیدا کرده‌اند و بیشتر از گروه اول در این زمینه موفقیت کسب کرده‌اند.

نتایج به دست آمده از پژوهش حاضر در مورد اثرات کسب‌وکارهای صنایع خانگی در روستاهای دهستان غنی بیگلو بیانگر افزایش اشتغال و کاهش بیکاری در بین روستائیان می‌باشد که بر عوامل دیگری همچون کاهش مهاجرت، تنوع شغلی، افزایش درآمد سرانه و امثال آن تأثیر گذاشته است که در این زمینه با یافته‌های موحدی و همکاران (۲۰۱۲) در مورد اثرات کسب‌وکارهای غیرکشاورزی در توسعه اقتصادی روستائیان، با یافته‌های لاریجانی و شعبانی نژاد (۱۳۸۹) در مورد نقش کسب‌وکارهای خانوادگی در توسعه اشتغال و کارآفرینی زنان همسو می‌باشد. از آنجایی که نتایج حاصل از تحقیق در سؤال اول نشان داد که میان تعداد کسب‌وکارهای صنایع خانگی با متغیر درصد جمعیت بی‌سواد و دارای سواد ابتدایی، نسبت زنان سرپرست خانوار، میانگین سنی جمعیت روستا، رابطه معناداری وجود دارد که نشانگر اهمیت بسیار زیاد عوامل اجتماعی در پیشرفت آتی کسب‌وکارهای خانوادگی در منطقه مورد مطالعه و سایر نقاط روستایی کشور است که دارای شرایط تقریباً مشابهی با روستاهای دهستان غنی بیگلو هستند. نتایج مشابه این، در تحقیق آستاراخان (۲۰۱۰) و فرانک و همکارانش (۲۰۱۰) در مورد تأثیر عوامل زمینه‌ای خانواده و همچنین یافته‌های سیرمون و هیت (۲۰۰۹) در مورد توجه به مدیریت خانواده و منابع انسانی در موفقیت کسب‌وکارهای خانوادگی به دست آمده است. از آنجایی که در پژوهش حاضر مشخص شد که سطح تحصیلات دارندگان کسب‌وکارهای صنایع خانگی در دهستان غنی بیگلو پایین بوده و زمینه‌های کارآفرینی را مورد توجه قرار نداده‌اند از این رو توجه به مقوله آموزش و ترویج برای توانمندسازی بیشتر دارندگان این کسب‌وکارها بسیار ضروری است که دیونینگ و شریل (۲۰۰۶)، لی و وونگ (۲۰۰۵)، سولمون و همکارانش (۲۰۰۲) نیز در تحقیقاتی مشابه، مقوله آموزش در کسب‌وکارهای خانوادگی را به‌عنوان جزئی ضروری در برنامه‌های توسعه کسب‌وکارهای خانوادگی مورد تأکید قرار داده‌اند.

بر اساس مشاهدات عمقی نگارندگان در منطقه مورد مطالعه در طی سال‌های ۱۳۸۴ و ماقبل آن تعداد این کسب‌وکارها بسیار اندک و بیشتر در روستاهای مهرآباد و اندآباد بود و اخیراً (یعنی تا سال ۱۳۹۲ برابر با ۲۳۰ کسب و کار) گرایش

بسیار زیادی به سمت این کسب‌وکارها در منطقه دیده شده است، ولی از آنجایی که این کسب‌وکارها اغلب از سوی روستائیان با میانگین سنی بالا و زنان سرپرست خانوارها مورد استقبال واقع شده است، پیشنهاد می‌شود که دهیاران و شوراهای اسلامی تا سرحد حیطه اختیارات خود به صدور مجوز برای این کسب‌وکارها و راه‌اندازی تعاونی‌ها و اتحادیه‌های محلی اقدام کنند تا علی‌رغم پیدا کردن یک حالت رسمی و قانونی امکان درخواست برای پشتیبانی مالی (اعتبارات خرد) این کسب‌وکارها را افزایش دهند تا در نهایت با امکان افزایش اعتماد به نفس در بین صاحبان این کسب‌وکارها زمینه برای خلق ایده‌های جدید و توجه بیشتر به زمینه‌های کارآفرینی را در رأس کار خود قرار دهند.

منابع

- امین بید دختی، علی‌اکبر. (۱۳۸۳). نقش آموزش‌های فنی و حرفه‌ای در توسعه خوداشتغالی در استان سمنان، پژوهش‌نامه علوم انسانی و اجتماعی، ۴(۱۶)، صص ۵۰-۳۷.
- آگهی، حسین؛ میرک زاده، علی‌اصغر؛ و تقی بیگی، معصومه. (۱۳۹۱). اولویت‌بندی عوامل مؤثر بر توسعه مشاغل خانگی زنان روستایی، فصلنامه علمی - پژوهشی زن و جامعه، ۳(۳)، پاییز ۹۱، صص ۴۲-۲۳.
- جاوید نیا، کوروش؛ و مجتبی جاوید نیا. (۱۳۹۱). عوامل مؤثر بر گرایش زنان به مهارت‌آموزی در بخش مشاغل خانگی: مطالعه موردی در شهرستان گرمسار، فصلنامه پژوهش در نظام‌های آموزشی، ۶(۱۷)، صص ۱۶۷-۱۴۵.
- جمشیدی فر، سعید. (۱۳۸۶). کسب‌وکارهای خانگی و مقررات مالیاتی آن در استرالیا، ماهنامه حسابرسی، ۳۶(۳۶)، بهار ۸۶، صص ۶۰-۵۶.
- رستمی، هانی. (۱۳۸۷). کار خانگی نیازمند تدوین قوانین، بررسی تازه‌ای از اثرات کار خانگی در کشورهای جهان، ماهنامه اقتصادی، اجتماعی، علمی و فرهنگی کار و جامعه، شماره سوم، منبع: نشریه بین‌المللی کار، صص ۴۴-۳۶.
- سپهری، محمدرضا. (۱۳۹۰). گزارش فراوری محصولات انگور (تولید کشمش و سرکه)، مؤسسه کار و تأمین اجتماعی با کمک سازمان همیاری و اشتغال.
- ستاد سازماندهی و حمایت از مشاغل خانگی. (۱۳۸۹). قانون سازماندهی و حمایت از مشاغل خانگی، ماهنامه اجتماعی، اقتصادی، علمی و فرهنگی کار و جامعه، شماره ۱۱۹-۱۱۸، فروردین و اردیبهشت ۸۹، صص ۱۲۰-۱۱۸.
- لاریجانی، نرگس و شعبانی نژاد، اسماعیل. (۱۳۸۹). بررسی نقش کسب و کارهای خانگی در توسعه اشتغال و کارآفرینی زنان، اولین کنفرانس سالانه مدیریت، نوآوری و کارآفرینی، شیراز، بهمن ۸۹، صص ۱۴۵-۱۳۷.
- مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی. (۱۳۸۸). کسب‌وکارهای خانگی؛ تهدید یا فرصت؟ ماهنامه بازار بین‌الملل، سال اول، شماره چهارم، اسفند ۸۸، صص ۵۶.
- هاشمی، حمزه؛ و پور امین‌زاده، سعید. (۱۳۸۹). ارزیابی شاخص‌ها و عوامل مؤثر بر توسعه کسب و کار و کارآفرینی زنان در ایران. مطالعه موردی: استان گیلان. اولین کنفرانس بین‌المللی مدیریت، نوآوری و کارآفرینی، شیراز، بهمن ۸۹، صص ۹۲-۸۵.
- Astrachan, J. H. (2010). Strategy in Family Business: Toward a Multidimensional Research Agenda. *Journal of Family Business Strategy*, 1(1): 6-14.
- Barton, S.L., and Gordon, P.J. (1988). "Corporate strategy and capital structure", *Strategic Management Journal*, Vol.9, No.6, pp.623-632.
- Carleton, W.T., and Silberman, I.H. (1977). "Joint determination of rate of return and capital structure: An econometric analysis", *Journal of Finance* 32:811-821.
- Claudio A. Romono; George A, Tanewski; Kosmas X. Smirnios. (2000). "Capital structure decision making: A model for family business", *Journal of Business Venturing* 16, 285-310
- Duening, T.N & Sherrill, W.W. (2006) Teaching Entrepreneurship to Engineers: A logico- edctive Review of Leading Curricula. Submitted to the Americam Society of Engineering Education Annual Conference, Excellence in Education, Chicago, IL, June 18-21, 2006.

- Frank, H., Lueger, M., Nose, L., & Suchy, D. (2010). The concept of "Familliness" Literature re-View and Systems Theory-Based Reflections. *Journal of Family Business Strategy*, 1(3):119-130.
- Gersick, K.E., Davis, J.A., McCollom Hampton, M., and Lansberg, I. (1997). "Generation to Generation: Life Cycles of the Family Business", Boston, MA.: Harvard Business School Press.
- Khonifar, H. Ahmadi, H. & Zamanifar, M. (2011). Motivation and Population Study Factors in Home Entrepreneurship, First com-mission of national development home businesses, Challenges solu- tion of national development home businesses, challenges solution, Tehran (2010).
- Lee, L., & Wong, P.K. (2005) Entrepreneurship Education: A Compendium Of Issues. NUS Entrepreneurship Centre National University of Singapore. Working Paper.
- Mavalizadeh, M.R. (2011). Organizer plan to support home bu- sinesses in the field of employment expand, First national conference fexpanding home jobs, challenger, solutions, Tehran (2010).
- Movahedi, R. Fathi, H. and Latifi, S. (2012). The Effects of Non-Farm Business in Rural Sustainable Development: A Case Study in Sanandaj's Rural Areas, Kurdistan. *International Journal of Agricultural Management & Development*, 2(2): 113-120.
- Myers, S.C. (1984). "The capital structure puzzle", *Journal of Finance* 39(3):575-592.
- Roodgarnezhad, F. kiya-kajory, K. (2010). Challenges and barriers of home businesses development, first commission of national development home businesses, challenge solution. Tehran (2010).
- Sirmon, D. G. and M. A. Hitt (2003). Managing resources: Linking unique resources, management, and wealth creation in family firms. *Entrepreneurship: Theory & Practice*, 27(4): 339-358.
- Solomon, G.T., Duffy, S., & Tarabishy, A. (2002) The State of Entrepreneurship Education in the United States: A Nationwide Survey and Analysis. *International Journal of Entrepreneurship Education*. 1(1): 1-22.
- Tipple, G. (2006). Employment and work conditions in home based enterprises in four developing countries, work employment and society. volume 20(1):165-185.
- Van der Wijst, D. (1989). "Financial Structure in Small Business: Theory, Tests and Applications. Berlin", Springer-Verlag.